

Sławomir Sadowski

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Separatyzmy narodowe i etniczne w Europie w kontekście fali migracji początku XXI w.¹

Wprowadzenie

Problematyka bezpieczeństwa europejskiego na początku XXI w. w przestrzeni medialnej została zdominowana przez dwa wielkie zagadnienia: konflikty wynikające z olbrzymiej fali migracji wywołanej wojnami domowymi, biedą i konfliktami religijnymi w wielu krajach afrykańskich i azjatyckich oraz destabilizacją wschodniej Europy, której szczytowym momentem stał się konflikt ukraińsko-rosyjski. W efekcie inne zagrożenia bezpieczeństwa w Europie przestały być analizowane, a w konsekwencji lekceważone. Warto jednak postawić pytanie, czy rzeczywiście na naszym kontynencie nastąpił zanik konfliktów pomiędzy podmiotami politycznymi, religijnymi czy etnicznymi od dawna obecnymi w przestrzeni europejskiej? Jak się wydaje, mimo pozornego spokoju społecznego na kontynencie, społeczeństwa europejskie podminowane są licznymi potencjalnymi konfliktami, których podłożem są wspomniane wyżej przesłanki. Wydaje się, że jest to spokój pozorny, przytłoczony zasadami poprawności politycznej, która często przesłania prawdziwe relacje między wielkimi grupami społecznymi. Emocje wynikające z różnorodności społeczeństw europejskich są szczególnie widoczne w Internecie, gdzie daleko idąca anonimowość pozwala na wyrażenie prawdziwego stosunku do obcych społeczności. Emocje te przysłonięte dzisiaj wielkimi problemami na południu i wschodzie Europy mogą w przyszłości stać się zarzewiem konfliktów o nieprzewidywalnej dzisiaj skali i dynamice.

Istotnym problemem wydaje się być niebezpieczeństwo rozpadu istniejących jednostek politycznych w wyniku rozwoju narodowych (etnicznych) ruchów separatystycznych, których celem jest ustanowienie własnego państwa, a więc naruszenie zwartości terytorialnej istniejących państw. Separatyzm w ujęciu spo-

¹ Artykuł stanowi zmodyfikowaną wersję tekstu zamieszczonego w: S. Sadowski, *Separatyzm narodowy w Europie przełomu XX i XXI wieku*, [w:] *Spoleczne oblicza Europy XXI wieku*, B. Koszel, D. Mierzejewski, Z. Popławski (red.), Piła 2015, s. 421-450.

łącznym to dążenie określonej grupy do oddzielenia się od dominującej wspólnoty i uzyskania suwerenności². Wymienia się podziały kreowane przez różne przesłanki, a w konsekwencji mówimy o secesjach politycznych, schizmach religijnych, segregacji społecznej, czy w końcu, w kontekście międzynarodowym, izolacjonizmie państwowym.

W Europie różnorodne przejawy separatyzmu stanowiły zawsze ważny element życia społecznego i politycznego, które czasami miały wymiar globalny, interregionalny czy regionalny. „Wielka schizma” z 1054 r. i wystąpienie Martina Lutra w 1517 r., na pierwszy rzut oka spory religijne, doprowadziły w ostateczności do ukształtowania się dwóch głównych kręgów kulturowych w Europie – świata zachodniego i prawosławnego³. Na tej bazie powstawały różne nurty ideowo-polityczne, które separowały niektóre społeczeństwa z głównego nurtu rozwoju cywilizacji europejskiej. Niewątpliwie rolę separującą miały powstałe w dziewiętnastowiecznej Rosji, i kontynuowane współcześnie, antyokcydentalizm i eurazjatyzm, które promowały tezę o odrębnym, niż zachodni, charakterze cywilizacji prawosławnej. W Europie także różne przejawy segregacji społecznej wywoływały rozliczne konflikty, głównie na podłożu klasowym, nierówności dochodowych, miejsca pochodzenia itp. Jak się jednak wydaje, szczególnie konfliktogenne były dążenia do secesji narodowej. Problem ten pojawił się zasadniczo w XIX w., kiedy to można mówić o kształtowaniu się nowoczesnych narodów, których jedną z cech było tworzenie ideowych przejawów swojej tożsamości, czyli nacjonalizmu, czy w skrajnej skali szowinizmu⁴.

Mówiąc o separatyzmach narodowych, można przyjąć, że odnoszą się one do narodów, acz społeczności uznawane za narody nie wyczerpują katalogu sił separatystycznych, ponieważ tego rodzaju ambicje zgłaszają również grupy etniczne. Pomiędzy tymi dwoma pojęciami istnieją w sumie niewielkie różnice. Pod koniec XX w., ukształtowały się dwie szkoły pojmowania pojęcia naród: naród etniczny oraz naród obywatelski. To pierwsze wyrosło na niemieckiej tradycji intelektualnej wywodzącej się, między innymi, z myśli Johanna Gottlieba Fichtego, gdzie pod pojęciem narodu postrzega się dużą grupę osób posługujących się wspólnym językiem, wyznających jedną religię, tworzącym wspólną kulturę, historię oraz mającym wspólne korzenie etniczne, które to czynniki odróżniają ją od

² S. Montero Díaz, *Los separatismos*, Valencia 1931, s. 16.

³ J. P. Farrell, *God, History, & Dialectic: The Theological Foundations of the Two Europes and Their Cultural Consequences*, Electronic, 2008, <http://dialectic.wordpress.com/ghd/> (dostęp: 20.10.2016); J. Tazbir, *Reformacja – kontrreformacja – tolerancja*, Wrocław 1996.

⁴ Szerzej: B. R. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997; J. Chlebowczyk, *O prawie do bytu małych i młodych narodów*, Warszawa-Kraków 1983; E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991; K. Pomian, *Europa i jej narody*, Warszawa 1990; M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2000.

innych narodów. Można mówić w tym wypadku o trybalistycznej koncepcji narodu. Koncepcja narodu obywatelskiego, której korzeni doszukuje się w tradycji rewolucji francuskiej i myśli XVIII-wiecznych filozofów francuskich, zakłada gotowość mieszkańców państwa do „życia razem”, a tym samym naród tworzy się z aktu afirmacji, a inne aspekty, zwłaszcza etniczne, odgrywają rolę drugorzędą⁵.

Nie wdając się w szczegółowe rozważania na temat definicji narodu, można przyjąć, że jest to społeczność zamieszkująca określone terytorium, porozumiewająca się wspólnym językiem, odwołująca się do wspólnej tradycji, tworząca wspólną kulturę, czasami za szczególną wartość przyjmująca korzenie etniczne. Dla narodu ważnym czynnikiem jest wspólnota polityczna, wyrażająca się w posiadaniu suwerennego państwa. Grupa etniczna zaś to społeczność, która posiada świadomość odrębności od innych grup na podstawie języka, własnej kultury, ideologii, tradycji, historii. Członkowie grupy etnicznej identyfikują się na podstawie wspólnej religii, dziedzictwa kulturowego, obyczajów, rytuałów, miejscem zamieszkania, czasami także kultywowaniem historii dawnej państwowości. W zależności od źródła tożsamości grupowej, można zidentyfikować następujące rodzaje grup etnicznych: etniczno-rasową, etniczno-religijną, etniczno-językową, etniczno-narodową, etniczno-regionalną⁶.

Główną różnicą pomiędzy narodem a grupą etniczną jest brak podmiotowości politycznej tej drugiej, a zwłaszcza organizacji państwowej. W związku z tym, że różnice pomiędzy narodem a grupą etniczną są bardzo niejednoznaczne, to w praktyce o uznaniu lub nieuznaniu danej grupy za naród decyduje władza polityczna rządząca na danym terytorium lub organizacje międzynarodowe. O trudności politycznego porozumienia się w tej kwestii, zarówno w skali międzynarodowej, jak wewnętrznej poszczególnych państw, świadczy niezdolność społeczności europejskiej do zdefiniowania pojęcia „mniejszość narodowa” w *Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych*. W konsekwencji prawo definiowania tego pojęcia scedowano na państwa, które w pewnym sensie dowolnie określają, jaka społeczność może mieć status narodu, a jaka nie⁷.

W przestrzeni międzynarodowej dodatkowo czynnikiem komplikującym kwestię uznania bądź nieuznania odrębności narodowej jest dosyć woluntarystyczna polityka państw, zwłaszcza mocarstw, oraz organizacji międzynarodowych w zakresie uznawania lub nieuznawania nowo powstających tworów państwowych. Z jednej strony Unia Europejska i Stany Zjednoczone szybko

⁵ J. Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993, s. 1-19.

⁶ J. Peoples, G. Bailey, *Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology*, wyd. IX, 2010, s. 389.

⁷ *Text of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Reports*, <http://www.coe.int/en/web/minorities/text-of-the-convention> (dostęp: 10.11.2016).

uznały powstałą 17 lutego 2008 r. Republikę Kosowa, a uznania Tureckiej Republiki Cypru, powstałej 15 listopada 1983 r., konsekwentnie odmawiają.

Warto podkreślić, że tylko narody mają prawo do samostanowienia, aż do utworzenia własnego państwa włącznie. Wszystkie inne grupy quasi-narodowe prawa takiego nie mają, a w konsekwencji ich dążenia separatystyczne traktowane są jako uderzenie w zasadę nienaruszalności integralności terytorialnej państw. W efekcie dążenia separatystyczne grup innych niż narody uważane są za nielegalne i często prowadzą do konfliktów zbrojnych.

Separatyzmy narodowe są dwojakiego typu, pierwszy odnosi się do narodów (grup etnicznych) bez państwa, a więc żyjących na obszarze istniejących krajów europejskich, a celem separacji byłoby ustanowienie własnej państwowości. W większości są to grupy, którym odmawia się prawa do samostanowienia. Drugi typ separatyzmu odnosi się do narodów posiadających swoje państwo, ale żyjących w zwartych grupach na terenie innych krajów. Gdy w tego typu społecznościach pojawiają się ambicje separatystyczne, to polegają one na dążeniu do oderwania się od dotychczasowego kraju i przyłączenia do tzw. macierzy. Pierwszy typ separatyzmu dominuje zasadniczo na terenie krajów zachodniej Europy, zaś drugi na Bałkanach i wschodniej Europie.

Należy podkreślić, że rzadko pojawiają się „czyste” separatyzmy narodowe, a więc takie, których jedyną inspiracją jest dążenie do ustanowienia państwa w imię realizacji prawa do suwerenności. Zwykle za myślą separatystyczną kryją się także przesłanki ekonomiczne, religijne, kulturowe, historyczne itp. Wiele ruchów separatystycznych inspirowanych jest poczuciem niesprawiedliwości ekonomicznej, wynikającej, na przykład, z realizacji polityki regionalnej, gdzie społeczności bogatsze czują się wykorzystywane poprzez konieczność dofinansowywania regionów uboższych. Zdarzają się sytuacje odwrotne, kiedy to społeczności uboższe pragną separacji, czując się uciskanymi i wyzyskiwanymi przez regiony silniejsze ekonomicznie. Częstym zjawiskiem są dążenia separatystyczne mniejszości narodowych posiadających własne państwo, żyjących w kraju ubogim, do przyłączenia się do bogatszej macierzy. Separatyzm narodowy wiąże się także z dążeniem do przyłączenia się do wspólnot kulturowych czy religijnych. Zdarza się, że separatyści odwołują się do zamierchłej przeszłości, do czasów, gdy dysponowali własnym państwem i w ten sposób uzasadniają swoje ambicje secesjonistyczne.

Dążenia separatystyczne mogą prowadzić do istotnych zmian układu sił na kontynencie poprzez tworzenie nowych suwerennych państw lub destabilizowanie przestrzeni międzynarodowej przez naruszanie integralności terytorialnej innych państw. Warto podkreślić, że w latach 1877-2016 liczba państw na kontynencie europejskim zmieniała się wielokrotnie, zwiększając się z 21 do 50⁸. Ponadto

⁸ *Participating States OSCE*, <http://www.osce.org/states> (dostęp: 20.10.2016).

w wyniku secesji politycznej w latach 1974-2015 w Europie powstało siedem państw zasadniczo nieuznawanych na arenie międzynarodowej, czyli: Turecka Republika Cypru, Republika Górskiego Karabachu, Naddniestrzańska Republika Mołdawska, Republika Osetii Południowej, Republika Abchazji, Doniecka Republika Ludowa i Ługańska Republika Ludowa. Wszystkie powyższe podmioty powstały w wyniku działań ruchów secesjonistycznych wspartych przez mocarstwo zewnętrzne (państwo), stanowią więc istotny czynnik destabilizujący region bądź międzynarodowe środowisko lokalne.

Pojawia się pytanie, czy istnieją możliwości powstawania nowych państw na podstawie prawa międzynarodowego i prawa poszczególnych krajów. W zasadzie można rzec, że tak, a prawo takie można wywieść z jednej z zasad stosunków międzynarodowych, czyli prawa narodów do samostanowienia, aż do ustanowienia własnego państwa włącznie. W Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie zasadę tę zdefiniowano w sposób następujący: „Państwa uczestniczące będą szanować równe prawa narodów i ich prawo do samostanowienia, działając zawsze zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i odpowiednimi normami prawa międzynarodowego, włączając w to normy odnoszące się do integralności terytorialnej państw. Na mocy zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów wszystkie narody mają zawsze prawo, w warunkach pełnej wolności, określać, kiedy i jak sobie życzą, swój wewnętrzny i zewnętrzny status polityczny, bez ingerencji z zewnątrz, i dążyć, według swego uznania, do rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Państwa uczestniczące potwierdzają powszechne znaczenie poszanowania i efektywnego korzystania z równouprawnienia i samostanowienia narodów dla rozwoju przyjaznych stosunków między nimi, jak i między wszystkimi państwami; przypominają one także znaczenie wyeliminowania wszelkich form naruszania tej zasady” (Akt końcowy KBWE). W istocie tego typu stwierdzenie ma w większym zakresie charakter deklaracji politycznej niż prawa międzynarodowego. Szereg prób ustanowienia własnego państwa bez zgody centrali kończyło się konfliktem, często zbrojnym, chyba że separatyści uzyskali wsparcie sił zewnętrznych.

Konstytucje większości państw europejskich nie przewidują separacji czy dezintegracji terytorialnej swojego obszaru. W efekcie na kontynencie w pełni podzielonym na podmioty polityczne (państwa) ustanowienie nowego bytu państwowego jest mało prawdopodobne, a uzyskanie suwerenności możliwe jest w wyniku:

- zgody władz centralnych na separację – możliwy przypadek Szkocji,
- wojny narodowyzwoleńczej – przypadek Kosowa,
- wsparcia separatystów przez mocarstwa (kraje) ościenne – przypadek Krymu.

Podsumowując można powiedzieć, że separatyzmy narodowe w Europie odgrywają w dalszym ciągu znaczącą rolę i wywołują ogromne emocje społeczne,

co w konsekwencji prowadzi do konfliktów narodowych (etnicznych), często kończących się konfliktami zbrojnymi. W Europie w większości ruchy separatystyczne w drugiej połowie XX w. usiłowały osiągnąć swoje cele drogą różnorodnych form walki zbrojnej. Aczkolwiek należy zaznaczyć, że niektóre z tych ruchów prowadzą swoje działania metodami politycznymi, dążąc do uzyskania suwerenności metodami pokojowymi.

Zróznicowanie narodowe (etniczne) Europy

Europa jest kontynentem zamieszkałym przez ludność o różnym pochodzeniu etnicznym, przeróżną kulturowo i religijne, niejednorodną według statusu ekonomicznego, czy w końcu o niezwykle skomplikowanej historii. Na kontynencie zamieszkuje czternaście tzw. ludów o różnej proveniencji i pierwotnym zamieszkaniu⁹. Ludy europejskie mają różną liczebność, od wielkich liczących po 100-200 mln osób, po maleńkie grupujące kilkadziesiąt tysięcy osób. Najliczniejsze są ludy pochodzenia: słowiańskiego, germańskiego i romańskiego. Poza nimi w różnych miejscach Europy mieszkają: Albańczycy, Baskowie, Berberowie, Celtowie, Grecy, Ormianie, Samojedzi, Semici, Ugrofinowie, ludy bałtyckie, ludy irańskie, ludy kaukaskie, ludy tureckie, ludy mongolskie.

Wielkie grupy etniczne dzielą się na narody i grupy etniczne, które mając wspólne korzenie różnią się kulturowo, językowo oraz tradycją zbudowaną czasami na wzajemnej wrogości. W sumie w Europie mieszka około stu narodów (grup etnicznych), z których tylko część posiada własne państwo, obszar autonomiczny czy samorządowy. Różnorodność ludów Europy tworzą:

- Słowianie (Rosjanie, Ukraińcy, Polacy, Czesi, Bułgarzy, Białorusini, Serbowie, Słowacy, Słoweńcy, Chorwaci, Macedończycy, Bośniacy, Serbołużyczanie),
- Germanowie (Niemcy, Austriacy, Anglicy, Szkoci, Islandczycy, Duńczycy, Norwegowie, Szwedzi),
- Narody romańskie (Francuzi, Hiszpanie, Włosi, Portugalczycy, Katalończycy, Galijczycy, Rumuni),
- Celtowie (Irlandczycy, Walijszczy, Bretończycy, Kornwalczycy),
- Samojedzi (Mansowie, Nancy, Chantowie),
- Semici (Żydzi, Arabowie, Baskowie),
- Ugrofinowie (Finowie, Karelowie, Estończycy, Lapończycy, lud Komi),
- ludy bałtyckie (Litwini, Łotysze),
- ludy irańskie (Kurdowie),

⁹ Pod pojęciem ludów rozumie się ludzi zamieszkujących wspólne terytorium, mających wywodzące się ze wspólnych korzeni języki oraz podobieństwo kulturowe, acz nieposiadających świadomości narodowej.

- ludy kaukaskie (Gruzini, Czeczeńcy, Inguszece, Dagestańczycy, Osetyńczycy),
- ludy tureckie (Turcy, Azerowie, Kazachowie, Tatarzy),
- ludy mongolskie (Kałmucy),
- Albańczycy, Baskowie, Grecy, Ormianie¹⁰.

Narody różnią się między sobą szeregiem cech, co powoduje, że w wymiarze politycznym w toku procesów historycznych zorganizowały się one w państwa jako jednostki polityczne. W Europie generalnie rzecz biorąc ukształtowały się państwa, które mając charakter narodowy, w większości w praktyce stały się podmiotami wielonarodowościowymi. W krajach, w których dominuje jeden naród zamieszkują także przedstawiciele innych narodów lub grup etnicznych, które są w różnych relacjach z nacją dominującą. Często pomiędzy nimi występują różne konflikty, w skrajnych sytuacjach generujących brutalne konflikty zbrojne.

Warto podkreślić, że na podziały etniczne w Europie nakładają się różnorodne wyznania religijne, z których najważniejsi przedstawiciele to:

- katolicy (Włosi, Hiszpanie, Portugalczycy, Maltańczycy, Szkoci, Irlandczycy, Belgowie, Polacy, Litwini, Węgrzy, Chorwaci, Austriacy i znaczące grupy w innych krajach),
- prawosławni (Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini, Mołdawianie, Bułgarzy, Rumuni, Serbowie, Grecy, Cypryjczycy i in.)
- protestanci (Finowie, Szwedzi, Norwegowie, Łotysze, Estończycy, Islandczycy, Holendrzy, Duńczycy, Szwajcarzy, Anglicy),
- muzułmanie (Albanie, Kosowo, Bośnia i Hercegowina).

W wielu krajach koegzystuje wiele religii, np. w Niemczech i Francji. W poszczególnych krajach występują ponadto mniejszości religijne, będące wynikiem wielowiekowych procesów migracyjnych, w tym żyjący od wieków w diasporze Żydzi oraz muzułmanie migrujący głównie z Afryki i Azji. Odrębną grupą są bezwyznaniowcy, w niektórych krajach obejmującą ponad 50% populacji.

Europejskie wspólnoty państwowe są niezwykle zróżnicowane. Obszarowo w skład Europy wchodzi część największego państwa świata, czyli Rosji, jak i najmniejszego Watykanu. Także liczba ludności poszczególnych państw jest bardzo zróżnicowana. Najbardziej konfliktogennymi państwami są kraje, gdzie występują różne nacje, z których część to mniejszości narodowe mające różny stosunek do ludności dominującej.

Najludniejszym państwem Europy jest Federacja Rosyjska zamieszkała przez około 142 mln ludzi, głównie Rosjan. W Rosji mieszka około 25 mln osób zaliczanych do mniejszości narodowych, w tym: Ukraińcy, Żydzi, Polacy, Niemcy, Kałmucy, Kazachowie, Tatarzy, Baszkirzy, Czeczeńcy, Inguszece, Dagestańczycy,

¹⁰ Z. Długosz, *Ludność*, [w:] *Encyklopedia geograficzna świata*, t. V: *Europa*, A. Jelonek (red.), Kraków 1998, s. 73-78.

Czuwasze, lud Komi, Karelowie, Lapończycy, Permiacy, Mansowie, Nancy, Chantowie i inni¹¹. Większość tych narodów żyje w Rosji w zwartych grupach, co może generować tendencje niepodległościowe lub inkorporacyjne do swoich krajów narodowych. Rosjanie natomiast mieszkają w dużych grupach na terenie krajów ościennych, czyli na Ukrainie, Białorusi, Kazachstanie, Łotwie i Estonii. Uważają się oni za rdzenną ludność zamieszkałych terenów, stąd też naturalne tendencje do zespolenia z macierzą, czyli Rosją¹².

Drugim wielkim krajem, w którym żyją liczne mniejszości narodowe jest Ukraina. Około 35 mln Ukraińców koegzystuje w swoim państwie z 10 mln grupą mniejszości narodowych, w tym: Rosjanami (7,5 mln) oraz Białorusinami, Mołdawianami, Tatarami Krymskimi (od wiosny 2014 r. na ziemiach okupowanych przez Federację Rosyjską), Bułgarami, Węgrami, Rumunami, Polakami i Żydami, liczącymi od 100 do 450 tys. osób¹³. Od 1991 r. mniejszości te wykazywały lojalność względem władz w Kijowie, acz niewątpliwie mniejszość rosyjska i rosyjskojęzyczna wykazywała dużą powściągliwość wobec nacjonalistycznych ugrupowań wywodzących się z zachodniej Ukrainy. W ogóle można rzec, że niepodległa Ukraina miała u zarania duże prawdopodobieństwo rozpadu, gdyż odwoływanie się ruchów niepodległościowych do tradycji nacjonalizmu, symbolizowanego przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińską Powstańczą Armię, było trudne do zaakceptowania przez ludność wschodnioukraińską związaną bądź to z tradycją atamana Petlury, bądź Ukrainy sowieckiej¹⁴.

Duży odsetek mniejszości narodowych występuje także w innych krajach postsowieckich, a więc na Litwie, Łotwie, Estonii, Mołdawii i Białorusi. We wszystkich tych krajach największą mniejszością są Rosjanie (poza Litwą, gdzie największą mniejszością są Polacy), których odsetek na Łotwie i w Estonii oscyluje wokół 25%¹⁵. Ważną rolę na Białorusi i Litwie odgrywa także mniejszość polska, która ma poczucie ograniczania jej praw przez władze państwowe, samorządowe, a także społeczności większości¹⁶.

¹¹ К. Замятин, А. Пасанен, Я. Саарикиви, *Как и зачем сохранять языки народов России?*, Хельсинки 2012, s. 51-53.

¹² Tamże, s. 57.

¹³ *CIA The World Factbook 2015*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> (dostęp: 10.10.2016).

¹⁴ Szerzej: L. Pietrzak, M. Wołłejko, *Kwestia jedności Ukrainy w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego*, ekspertyza dla Biura Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2010.

¹⁵ *CIA The World Factbook 2015* (dostęp: 10.10.2016).

¹⁶ H. Giebień, *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi zrzeszonej w Związku Polaków na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, s. 99-110; M. Wołłejko, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 1, s. 34-40.

Poza wschodnią Europą obszarem, na którym mieszkają liczne mniejszości narodowe posiadające własne państwo są Bałkany, na których wielkie skupiska mniejszości tworzą: Węgrzy, Serbowie, Albańczycy, Turcy, Pomacy (Torbesze) i Romowie. W prawie 7 mln Bułgarii 23% mieszkańców to Romowie, Pomacy i Turcy, którzy mając zagwarantowane prawa mniejszości w praktyce nie zawsze dobrze czują się w swojej bułgarskiej ojczyźnie¹⁷.

Podobną sytuację obserwujemy w Rumunii, gdzie szczególnie znaczącą rolę odgrywają mniejszości: węgierska (1,3 mln) i romska (około 1 mln)¹⁸. W państwie tym z jednej strony mamy do czynienia z silnym separatyzmem węgierskim, a z drugiej wręcz z rasistowskimi zachowaniami części społeczeństwa rumuńskiego względem Romów, zwłaszcza partii *Naționalistii Autonomi* (Niezależni Nacjonalisci)¹⁹.

Dużym problemem Bałkanów są mniejszości narodowe żyjące poza własnym państwem. W Serbii po czyszcach etnicznych lat 90. oraz odłączeniu się w 2008 r. Kosowa, pozostało około 7,1 mln mieszkańców, z tego 800 tys. mniejszości narodowych, głównie Bośniaków i Romów oraz Węgrów w Wojewodzinie²⁰. Z ogólnej liczby 5,2 mln Albańczyków 3 mln mieszka w Albanii, 1,7 mln w Kosowie i 0,5 mln w Macedonii. Jedną z istotnych koncepcji ideowo-politycznych społeczności albańskiej jest idea „Wielkiej Albanii”, a więc dążenie do zespolenia wszystkich Albańczyków w jednym państwie. Koncepcja taka musi nieuchronnie prowadzić do destabilizacji regionu i konfliktów z sąsiadami, tym bardziej, że ma ona duże poparcie wśród Albańczyków²¹. Z 11,2 mln Węgrów ponad 2 mln mieszka w zwartych grupach na terenie państw ościennych (Rumunia, Słowacja, Serbia, Ukraina, Chorwacja). Mniejszość ta jest silnie znacjonalizowana, a skrajne ugrupowania polityczne głoszą hasła „wielkich Węgrów”, a więc przyłączenia obszarów zamieszkałych przez Węgrów do macierzy lub też „zjednoczenia w ramach integracji europejskiej”²².

Specyficznym tworem państwowym na Bałkanach jest Bośnia i Hercegowina, której społeczność światowa po krwawej wojnie wewnętrznej w latach 1992-1995, w imię nienaruszalności terytorialnej państwa, narzuciła dziwaczną trójnarodową

¹⁷ M. Żmigrodzki, *Status prawny mniejszości narodowych w Bułgarii*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio K, Politologia, 1999, vol. 6, s. 407-412.

¹⁸ CIA *The World Factbook 2016*.

¹⁹ K. Górski, *Rumunia: Ekstremiści za sterylizacją romskich kobiet i przeciwko nauczaniu o Holocauście*, „Balkanistyka.org”, <http://balkanistyka.org/rumunia-ekstremisci-za-sterylizacja-romskich-kobiet-i-przeciwko-nauczaniu-o-holocauscie/> (dostęp: 11.11.2015).

²⁰ T. Kopyś, *Polożenie mniejszości węgierskiej w Wojewodzinie w drugiej połowie XX wieku*, [w:] *Bałkany u progu zjednoczonej Europy*, P. Czubik (red.), Kraków 2008, s. 55-58.

²¹ B. Likmeta, *Poll Reveals Support for “Greater Albania”*, “BalkanInsight”, <http://www.balkaninsight.com/en/article/survey-greater-albania-remains-popular> (dostęp: 22.12.2016).

²² M. Sobczyński, *Zmiany polityczne, terytorialne i spory graniczne w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 r.*, [w:] *Studia nad geopolityką w XX w.*, P. Eberhardt (red.), Warszawa 2013, s. 226.

strukturę ustrojową, zmuszając do życia w jednym państwie narody, które eufemistycznie mówiąc nie pałają do siebie sympatią. W państwie tym w dwóch odrębnych republikach mieszka 48% Bośniaków, 37% Serbów i 15% Chorwatów²³.

W pozostałej części Europy tego typu mniejszości narodowe występują znacznie rzadziej i nie odgrywają większej roli konfliktogennej. O wiele znaczącym problemem są mniejszości narodowe lub grupy etniczne nieposiadające własnego państwa, a więc potencjalnie dążące do niepodległości lub co najmniej znaczącej autonomii.

W Europie żyje 46 narodów i grup etnicznych pozbawionych własnej państwowości, dysponujących różnym stopniem autonomii w ramach państwa unitarnego lub federacyjnego. Najwięcej narodów pozbawionych państwa żyje w Rosji. W jej europejskiej części można wyliczyć siedemnaście nacji, które zamieszkują głównie na północnym Kaukazie, południowo-wschodniej części Rosji oraz północnej i północno-wschodniej jej części. Większość narodów kaukaskich podbitych przez Rosję w XVIII i XIX w. posiada silne poczucie odrębności religijnej oraz długą historię niepodległościową. Zostały one poddane w przeszłości głębokiej rusyfikacji, a w okresie sowieckim także ateizacji i mimo tego zachowały pamięć o swojej odrębności. W konsekwencji w okresach słabnięcia państwa rosyjskiego (radzieckiego) pojawiały się dążenia do odbudowy niepodległości. Mimo bardzo brutalnych represji, czasami na granicy ludobójstwa, Czeczeńcy, Tatarzy, Ingusze czy Dagestańczycy zbrojnie próbowali odzyskiwać niepodległość. Ambicje niepodległościowe tych narodów zostały przez Rosję, na przełomie XX i XXI w., brutalnie zdławione, co jednak nie oznacza, że w niedalekiej przyszłości nie staną się zarzewiem kolejnych konfliktów w znacznie większej skali niż obecnie²⁴.

Tabela 1. Mniejszości narodowe i etniczne w państwach europejskich

Nazwa państwa	Liczba mieszkańców (w tys.)	Mniejszości narodowe (%)	Mniejszości narodowe (dominujące grupy w %)
Rosja	142400	22,3	Ormianie, Azerowie, Czeczeńcy, Ingusze, Dagestańczycy, Osetyńczycy, Kabardyni, Bałkarowie, Karaczajowie, Czerkiesowie, Adygeowie, Udmurci, Lezgini, Kałmucy, Kazachowie, Tatarzy, Baszkirzy, Czuczaszanie, lud Komi, Karelowie, Lapończycy, Permiacy, Mansowie, Nieńcy, Chantowie, Ukraińcy, Polacy, Niemcy, Krymianie

²³ T. Markiewicz, *Ewolucja systemu politycznego Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, P. Czubik (red.), Kraków 2008, s. 186.

²⁴ W. Bartuzi, K. Pełczyńska-Nałęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport Specjalny” Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 09.07.2008.

cd. tabeli 1

Turcja	81500	ok. 27,0	Kurdowie, Ormianie, Pomacy i inni
Niemcy	80960	9,5	Serbołużyczanie, Fryzowie, Duńczycy i imigranci
Francja	66260	9,0	Portugalczycy, Algierczycy, Marokańczycy, Włosi, Baskowie, Korsykańczycy, Alzatzycy
W. Brytania	63700	18,0	Szkoci, Ulsterczycy, Irlandczycy, Walijczycy, Kornwalijczycy
Włochy	61680	6,0	Sardyńczycy, Austriacy, Francuzi i inni
Hiszpania	47740	26,0	Katalończycy (17), Galicjanie (7), Baskowie (2)
Ukraina	44290	22,2	Rosjanie (17,3), Białorusini, Mołdawianie, Tatarzy Krymscy, Bułgarzy, Węgrzy, Rumunii, Polacy i Żydzi
Polska	38350	3,1	Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Niemcy, Ślązacy
Rumunia	21730	16,6	Węgrzy (6,1), Romowie, Ukraińcy, Niemcy i inni
Holandia	16877	19,3	Fryzowie
Portugalia	10800	2,0	Hiszpanie, Anglicy
Grecja	10700	7,0	Albańczycy, Pomacy oraz imigranci z różnych krajów
Czechy	10600	19,0	Morawianie (13), Słowacy, Węgrzy, Polacy, Niemcy
Belgia	10400	11,0	Dwie belgijskie grupy etniczne: Walonowie, Flamandowie i inni
Węgry	9990	7,7	Romowie i inni
Azerbejdżan	9600	7,5	Ormianie, Rosjanie i inni
Szwecja	9230	9,0	Finowie, Sami (Lapończycy), Duńczycy, Norwegowie
Białoruś	9600	16,3	Rosjanie, Polacy, Ukraińcy i inni
Austria	8230	8,9	Chorwaci, Słoweńcy, Serbowie, Bośniacy, Turcy, Niemcy
Szwajcaria	8061	16,0	Niemcy, Włosi, Hiszpanie, Turcy, Żydzi i inni
Serbia	7029	16,7	Węgrzy, Romowie, Bośniacy i inni
Bułgaria	6924	23,1	Turcy (10%), Pomacy, Romowie i inni
Dania	5560	16,0	Mieszkańcy Wysp Owczych, Niemcy
Słowacja	5440	19,3	Węgrzy (80,7), Romowie, Polacy
Finlandia	5268	6,6	Szwedzi, Rosjanie, Estończycy, Romowie, Sami
Norwegia	5147	5,6	Sami

cd. tabeli 1

Gruzja	4935	16,2	Azerowie, Ormianie, Rosjanie i inni
Irlandia	4832	15,5	Anglicy, Polacy i inni imigranci
Chorwacja	4470	9,6	Serbowie (4,4) i inni
Bośnia i Hercegowina	3871	52,0	Bośniacy (48,6), Serbowie (37,1), Chorwaci (14,3)
Mołdawia	3583	24,2	Ukraińcy (8,4), Rosjanie (5,9), Gagauzi, Rumuni, Bułgarzy
Litwa	3505	15,9	Polacy (6,6), Rosjanie (5,8), Białorusini i inni
Armenia	3080	1,9	Kurdowie
Albania	3020	3,0	Grecy, Bułgarzy, Serbowie i inni
Łotwa	2165	38,1	Rosjanie (26,2), Białorusini, Ukraińcy, Polacy, Litwini
Macedonia	2091	35,8	Albańczycy (25,2), Pomacy, Turcy, Romowie, Serbowie
Słowenia	1988	16,9	Serbowie, Chorwaci, Bośniacy i inni
Kosowo	1859	b.d.	Serbowie kosowscy
Estonia	1257	31,3	Rosjanie (24,8), Ukraińcy, Białorusini, Finowie i inni
Cypr	1082	23,0	Turcy (17,0) i inni
Czarnogóra	650	55,0	Serbowie (28,7), Bośniacy, Albańczycy i inni
Luksemburg	520	36,9	Portugalczyki (13,3), Francuzi, Włosi, Niemcy i inni
Malta	413	0	–
Islandia	317	6,0	Imigranci z różnych krajów
Andora	86	67,0	Hiszpanie (43,0%), Portugalczyki (11,0%), Francuzi i inni
Lichtenstein	37	34,4	Włosi, Austriacy, Szwajcarzy i inni
San Marino	32	b.d.	Włosi
Monako	30	84,0	Francuzi (47,0), Włosi (16,0) i inni
Watykan	0,8	?	Szwajcarzy

Źródło: CIA The World Factbook

Jeśli przyjąć, że ludność rdzenna to plemiona zamieszkujące dany teren przed skolonizowaniem go przez społeczności na wysokim poziomie cywilizacyjnym, to w europejskiej części Rosji zamieszkuje kilkanaście takich ludów zamieszkujących w trzech rejonach²⁵. Na północnym Kaukazie i pogórzu kaukaskim mieszkają: Kabardyni, Bałkarowie, Karaczajowie, Czerkiesi, Adygowie, Lezginie silnie związani kulturowo i religijnie z pobratymcami z Czeczenii, Dagestanu i innych republik kaukaskich²⁶. Narody te po II wojnie światowej poddano ostrym represjom, a tym samym ich stosunek do Rosji jest niezbyt przyjazny i jak się wydaje w sprzyjających okolicznościach mogą podjąć próby uzyskania niepodległości, także przy użyciu siły²⁷.

Na stepach pomiędzy Morzem Czarnym i Kaspijskim mieszkają islamscy Udmurci i Baszkirzy, prawosławni Czuwasze oraz jedyny buddyjski lud europejski, czyli Kałmucy. Podobnie jak ludy kaukaskie, społeczności te poddane były od XIX w. silnej rusyfikacji, a po II wojnie światowej represjom, wręcz na granicy eksterminacji. Z chwilą rozpadu Związku Radzieckiego pojawiły się wśród nich tendencje niepodległościowe, które jednak nie zaowocowały samodzielnością żadnego z tych narodów. Możliwym wydaje się jednak, że z chwilą ponownego osłabienia rosyjskiego centrum ambicje niepodległościowe pojawiają się ponownie²⁸.

W północno-wschodniej europejskiej części Rosji zamieszkują: lud Komi, Karelowie, Lapończycy, Permiacy, Mansowie, Nieńcy, Chantowie²⁹. Ludy te są z Rosją silnie zasymilowane kulturowo i religijnie (prawosławie), acz w ostatnich latach podejmują one próby nawiązania do swojej przeszłości, czego wyrazem jest na przykład przywracanie pamięci szamańskich wyznań religijnych. Ludy te nie podejmują działań na rzecz uzyskania niepodległości, gdyż szanse na karierę upatrują w asymilacji ze społeczeństwem rosyjskim. Ich odrębność ma więc dzisiaj raczej charakter etnograficzno-kulturowy, dlatego nie wydaje się, że mogą one wygenerować ruchy polityczne zagrażające bezpieczeństwu powszechnemu.

Do europejskich ludów rdzennych należy zaliczyć także Lapończyków (Sami). Ludność ta mieszkająca na północnych kresach Norwegii, Szwecji, Fin-

²⁵ Ю. Г. Ершов, *Этнический фактор и проблемы российского федерализма*, „Политэк” 2013, <http://www.politex.info/content/view/229/30/>

²⁶ R. A. Guseynov, *Ethnic situation in the Caucasus*, <http://sam.gov.tr/ethnic-situation-in-the-caucasus/> (dostęp: 11.11.2016).

²⁷ O. Tekir, *The Current and Potential Ethnic Conflicts in the North Caucasus*, „Journal of Caucasian Studies”, vol. 2, no. 3, s. 23-46.

²⁸ С. И. Руденко, *Башкиры: Историко-этнографические очерки*, Уфа 2006, s. 16-34; В. П., Иванов, В. В. Николаев, В. Д. Дмитриев, *Чуваши: этническая история и традиционная культура*, http://gov.cap.ru/hierarchy_cap.asp?page=/.86/3743/1046 (dostęp: 11.11.2016); A. Bor-manshinov, *The Kalmyks: Their Ethnic, Historical, Religious, and Cultural Background*, Kalmyk American Cultural Association, Occasional Papers Number One, 1990, s. 2-20.

²⁹ Ю. Г. Ершов, *Этнический...*

landii i Półwyspie Kolskim w Rosji, zwłaszcza od XIX w. poddawana była zabiegom asymilacyjnym. Dopiero od 1959 r. (w Finlandii) rozpoczął się proces odrodzenia narodowego Sami, głównie w wymiarze języka i kultury. Politycznie lud ten nie posiada żadnej autonomii, acz ma swoich przedstawicieli w lokalnych władzach wybieralnych oraz tzw. Parlament Sami. Jak się wydaje, wraz ze wzrostem poziomu edukacji będzie rósł poziom świadomości narodowej, a w konsekwencji także tendencje autonomizacyjne czy separatystyczne³⁰. Nie wydaje się jednak, by procesy te przebiegały w krótkiej perspektywie czasowej.

Tabela 2. Narody bez niepodległego państwa w Europie

Naród (grupa etniczna)	Liczebność	Miejsce zamieszkania	Zakres autonomii
Alandczycy	30000	Wyspy Alandzkie (Finlandia)	Republikańskie terytorium autonomiczne
Alzatzycy	1650000	Alzacja (Francja)	Region administracyjny Francji
Bałkarzy	85000	Północny Kaukaz (Rosja)	Kabardo-Bałkarska Autonomiczna Republika (RA)
Baskowie	2600000	Baskonia – pogranicze Hiszpanii i Francji	Wspólnota autonomiczna w Hiszpanii, we Francji brak autonomii
Baszkirzy	1580000	Baszkiria i rejon Czelabiński (Rosja)	Baszkirska RA
Bretończycy	300000	Bretania (Francja)	Region administracyjny Francji
Chantowie	28000	Rosja	Chanty-Mansyjski Okręg Autonomiczny, Jamalsko-Nieniecki Okręg Autonomiczny
Czeczeni	1500000	Północny Kaukaz (Rosja)	Czeczeńska RA
Czerkiesi	60000	Północny Kaukaz (Rosja)	Karaczajo-Czerkiesja RA
Czuwasze	1800000	Górny bieg Wołgi (Rosja)	Czuwaska RA
Dagestańczycy	3000000	Północny Kaukaz (Rosja)	Autonomiczna Republika Dagestanu
Flamandowie	6200000	Francja, Belgia, Holandia	Językowy region autonomiczny w Belgii
Fryzowie	1100000	Holandia i płn.-zach. Niemcy	Autonomia kulturalna i językowa w Holandii

³⁰ W. Rybicki, *Europa*, „Arktyka. Serwis o Małych Ludach Północy” 2011, <http://www.arktyka.org/regiony/europa/>

cd. tabeli 2

Gagauzi	230000	Głównie Mołdawia i Ukraina	Autonomiczny Obszar w Mołdawii
Galicjanie	2700000	Płn.-zach. Hiszpania	Wspólnota Autonomiczna Galicji
Inguszezi	500000	Północny Kaukaz (Rosja)	Autonomiczna Republika Inguszetii
Kabardyjczycy	400000	Północny Kaukaz (Rosja)	Kabardo-Bałkarska RA
Kałmucy	250000	Płd.-wsch. część europejskiej Rosji	Kałmucka RA
Karaczajowie	160000	Północny Kaukaz (Rosja)	Karaczajo-Czerkiesja RA
Karelowie	150000	Pogranicze Finlandii i Rosji	Autonomiczna Republika Karelii (Rosja)
Katalończycy	7500000	Płn.-wsch. Hiszpania	Wspólnota autonomiczna
Komi i Permiacy	420000	Północna część europejskiej Rosji	Autonomiczna Republika Komi
Kornwalijczycy	600000	Płd.-zach. W. Brytania	Hrabstwo w Anglii – Kornwalia
Korsykańczycy	300000	Korsyka (Francja)	Region administracyjny
Liguryjczycy	700000	Płn.-zach. część Włoch	Region administracyjny
Mansowie	11500	Północna część europejskiej Rosji	Chanty-Mansyjski Okręg Autonomiczny
Morawianie	500000	Wschodnia część Czech	Autonomia kulturowa
Nieńcy	41000	Pół.-wsch. część europejskiej Rosji	Nieniecki Okręg Autonomiczny
Osetyńczycy	700000	Kaukaz Południowy (Rosja i Gruzja)	Republika Osetii Południowej i Autonomiczna Republika Osetii Północnej
Romowie	15000000	W całej Europie	Brak organizacji politycznej
Sabaudzycy	900000	Płn.-wsch. Francja	Departamenty Sabaudia i Górna Sabaudia
Sami (Lapończycy)	90000	Północne rejony Norwegii, Szwecji, Finlandii i Płw. Kolski (Rosja)	Brak organizacji politycznej, autonomia kulturalna i językowa
Sardyńczycy	1500000	Sardynia (Włochy)	Region administracyjny
Serbołużyczanie	50000	Wschodnie Niemcy	Regiony kulturowe
Skanowie	1250000	Południowa Szwecja	Region administracyjny
Sycylijczycy	1500000	Sycylia (Włochy)	Region autonomiczny

cd. tabeli 2

Szkoci	5300000	Szkocja (W. Brytania)	Szeroka autonomia
Ślązacy	85000	Górny Śląsk (Polska)	Poczucie tożsamości kulturowej
Tatarzy	5400000	Głównie w Rosji	Autonomiczna Republika Tatarstanu
Ulsterczycy	2100000	Irlandia Północna i Irlandia	Szeroka autonomia
Walijczycy	3000000	Walia (W. Brytania)	Szeroka autonomia
Walonowie	4000000	Południowa Belgia	Językowy region autonomiczny w Belgii

Źródło: opracowanie własne

Kwestie odrębności narodowej lub etnicznej występują także w zachodniej i środkowej Europie, gdzie mimo głęboko zakorzenionych w tradycji europejskiej demokratycznych sposobów rozwiązywania problemów, wielu sporów etnicznych nie udaje się rozwiązać, a czasami wręcz przekształcają się one w starcia zbrojne, głównie akty terroru. Problemy narodowościowe tej części Europy można podzielić na cztery grupy:

- kraje zamieszkałe przez kilka narodowości o równym statusie politycznym i prawnym, acz niechętne względem siebie (Wielka Brytania – Anglicy, Szkoci, Irlandczycy; Belgia – Walończycy i Flamandowie),
- państwa posiadające prawnie uznane mniejszości narodowe pozbawione własnej państwowości (np. Federalna Republika Niemiec – Fryzowie, Serbołużyczanie),
- państwa posiadające nieuznane prawnie mniejszości narodowe – traktowane jako grupy etniczne lub językowo-kulturowe (np. Hiszpania – Baskowie, Katalończycy),
- państwa traktujące odmienne grupy ludności co najwyżej jako grupy etnograficzne lub odmienności regionalne (np. Polska – Ślązacy, Czechy – Morawianie).

Separatyzmy narodowe w Europie

W konsekwencji prowadzenia różnorodnej polityki państw wobec różnych grup narodowościowych (etnicznych) pojawiają się tendencje polityczne, których celem jest podniesienie statusu politycznego, a w konsekwencji kulturalnego, ekonomicznego, społecznego mniejszości narodowej lub etnicznej i wyrównanie pozycji mniejszości względem nacji dominującej. W sytuacji braku reakcji władz na realizację postulatów mniejszości, w skrajnych sytuacjach pojawiają się tendencje separatystyczne. Warto jednak podkreślić, że niektóre ruchy polityczne *a priori* odrzucają jakikolwiek kompromis z władzami centralnymi w sprawie wspólnej egzystencji i domagają się bezwzględnej separacji.

Jak już wspomniano, separatyzmy generowane są przez różne układy narodowe i społeczne. Jak się wydaje, najbardziej niebezpieczne są tendencje separatystyczne mniejszości narodowych mających wsparcie wielkiego mocarstwa lub silnego państwa w zdeterminowany sposób dążących do realizacji ambicji secesyjnych. W Europie po 1990 r. ten typ separatyzmu związany był z rozpadem federacji sowieckiej i jugosłowiańskiej. ZSRR jako podmiot państwowy na mocy porozumienia państw członkowskich dokonał w 1991 r. samorozwiązania. Niepodległość uzyskało więc 15 republik związkowych ZSRR, a nie narody żyjące w tym kraju. Ponadto liczne grupy narodowe znalazły się na terenie nowych państw jako mniejszości narodowe lub też utworzyły quasi-państwa w ramach dotychczasowych ojczyzn. Dotyczyło to przede wszystkim Rosjan oraz narodów czujących silne związki z Rosją, a więc Krymian, Osetyńczyków, rosyjskojęzycznych Mołdawian (mieszkańcy Naddniestrza), Abchazów, Gagauzów i in. Nacje te już w chwili rozpadu ZSRR deklarowały chęć przyłączenia do Federacji Rosyjskiej, nawet drogą zbrojną. W efekcie wywalczyły one sobie znaczącą autonomię. Słabość ówczesnej Rosji powodowała, że musiały one pogodzić się ze statusem mniejszości narodowych w nowych ojczyznach. W niektórych z nich ich status był bardzo niski, jak na Łotwie i w Estonii, gdzie bez spełnienia warunku znajomości języka mieli ograniczone prawa obywatelskie. W innych pojawiały się głosy, by ludność rosyjskojęzyczną i Rosjan asymilować, w tym językowo (np. na Ukrainie i Kazachstanie).

Stan taki trwał do początku XXI w., kiedy to po wzmocnieniu Federacji Rosyjskiej, za sprawą prezydenta Władimira Putina, mniejszość rosyjska uzyskała wsparcie ze strony wielkiej ojczyzny, w tym polityczne i militarne. Pierwszym przykładem na nową politykę związaną z mniejszościami narodowymi była wojskowa reakcja Moskwy po próbie władz gruzińskich przywrócenia swoich suwerennych praw nad Osetią Południową i Abchazią³¹. W efekcie doszło do ostatecznego oderwania się tych regionów od Gruzji i w perspektywie należy spodziewać się ich inkorporacji do Federacji Rosyjskiej. Kryzys wewnętrzny na Ukrainie doprowadził do wzrostu tendencji odśrodkowych w rejonach zamieszkałych przez ludność rosyjską i rosyjskojęzyczną i w konsekwencji oderwania się od Ukrainy Krymu oraz pełnej destabilizacji Donbasu. Pojawiły się także niebezpieczne wypowiedzi separatystów w Estonii i na Łotwie sugerujące konieczność ostatecznego rozwiązania problemu Rosjan w tych krajach³². Można przyjąć, że Rosja dąży do skupienia ludności rosyjskiej w jednym kraju.

³¹ R. Czachor, *Elity polityczne Osetii Południowej wobec idei niepodległości*. „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 1 (6), s. 62.

³² K. Dudzińska, *(Nie)rozwiązany problem mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 30 (895), s. 2636-2637.

Separatyzmy na Bałkanach zaowocowały krwawymi wojnami domowymi w latach 1991-1999, których efektem było powstanie siedmiu niepodległych państw, w których istnieją jednak duże grupy mniejszości narodowych. Ich ambicje separatystyczne zostały przytłumione przez interwencję społeczności międzynarodowej, acz trudno jest ocenić trwałość powstałej rzeczywistości politycznej w tym regionie. Czy po wycofaniu się sił międzynarodowych separatyzm nie odżyje?³³

Separatyzm w Europie Zachodniej ma znacząco inny charakter niż na Bałkanach i w Europie Wschodniej. Na jego odmiennosc wpływają zarówno rodowód, jak i współczesne przejawy. Grupy narodowościowe (etniczne) przejawiające dążenia separatystyczne zwykle zamieszkiwały i zamieszkują obszary nieco izolowane geograficznie (tereny wyodrębnione przez łańcuchy górskie, wielkie wyspy itp.), co z jednej strony determinuje ich silne przywiązanie do swojej „małej ojczyzny”, a z drugiej kształtowanie lokalnej odmiennosci. W tej części Europy w zasadzie brak mniejszości wywodzących się z narodu dominującego w kraju sąsiednim, poza niewielkimi grupami Duńczyków w Szlezwiku-Holsztynie (około 50 tys.), Niemców w Górnej Adydze (około 200 tys.) i Belgii (75 tys.) czy Irlandczyków na terenie sześciu hrabstw w Ulsterze³⁴. Większość mniejszości, z wyjątkiem Basków, Fryzów i Lapończyków mieszka na obszarze jednego państwa, jednak wyżej wymienione mniejszości zasadniczo, poza Irlandczykami z Ulsteru, nie mają problemu lojalności wobec kraju, w którym mieszkają, a tym samym zjawisko separatyzmu w tych wypadkach w zasadzie nie występuje.

W Europie Zachodniej problemem są grupy narodowościowe (etniczne), które nie identyfikują się w pełni z państwem, w którym żyją, a w konsekwencji domagają się szerokiej autonomii lub też pełnej niezależności.

Na Wyspach Brytyjskich przez lata głównym problemem był separatyzm północnoirlandzki, co wiązało się z poważną odrębnością kulturowo-etniczną Irlandczyków i Anglików oraz dążeniem Irlandczyków do pełnego zrzucenia zależności kolonialnej od potężniejszego sąsiada. Proces odbudowy niepodległości Irlandii rozpoczęty w 1917 r. według sił separatystycznych nie został zakończony, czego wyrazem jest Irlandia Północna pozostająca częścią Zjednoczonego Królestwa.

³³ Szerzej: D. Gibas-Krzak, *Separatyzm w Serbii, Albanii i Mołdawii*, [w:] *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, K. M. Książkowski (red.), Warszawa 2009.

³⁴ Patrz: K. Götz, *Mniejszość duńska w RFN. Model Schlezwik przykładem dobrego współżycia*, 2006, <http://www.psz.pl/tekst-3484/Katarzyna-Gotz-Mniejszosza-dunska-w-RFN-%1EModel-Schlezwik%1D-przykladem-dobrego-wspolzycia> (dostęp: 19.10.2016); *History of the German-speaking Community*, 2014, http://www.dglive.be/en/desktopdefault.aspx/tabid-1397//2268_read-27185/ (dostęp: 19.10.2016); T. Jerzak, *Europejskie spory i konflikty*, cz. 2, 2005, <http://www.psz.pl/tekst-1471/Tadeusz-Jerzak-Europejskie-spory-i-konflikty-cz-2> (dostęp: 19.10.2016).

Główną partią polityczną wspierającą separatyzm irlandzki jest My Sami (*Sinn Fein*), zaś jej ramię zbrojne tworzy Irlandzka Armia Republikańska (*Irish Republican Army*), *nota bene* podlegająca różnym przekształceniom organizacyjnym i zmianom metod walki. Mimo że parlament brytyjski pod koniec XX w. wydatnie rozszerzył autonomię Irlandii Północnej, to radykalne skrzydła obu tych organizacji domagają się zjednoczenia Irlandii Północnej z Republiką Irlandii, acz zawiesiły działania zbrojne³⁵. Współcześnie problemem staje się przyszłość Irlandii Północnej po Brexicie, gdyż pojawiły się głosy nawołujące do pozostania Ulsteru w Unii poprzez zjednoczenie z Irlandią. Reakcji rządu brytyjskiego na takie działania można się tylko domyślać.

Początków współczesnego ruchu separatystycznego Szkotów należy poszukiwać u schyłku XX w., kiedy to w referendum naród ten poparł postulat utworzenia odrębnego parlamentu. Na tej bazie Szkocka Partia Narodowa (*Scottish National Party*), powołując się zasadniczo na przesłanki gospodarcze i społeczne, doprowadziła w 2014 r. do referendum w sprawie niepodległości Szkocji. Referendum nie przyniosło secesjonistom sukcesu, ale ukazało Europejczykom zupełnie inny model secesjonizmu, model oparty na zasadach demokracji, pozbawiony czynnika militarnego czy wymuszania określonych zachowań społecznych drogą terroru³⁶. To w istocie bardzo ciekawa propozycja dla wielu ruchów separatystycznych w krajach Unii Europejskiej, które realizacji swoich postulatów do przeprowadzenia referendum niepodległościowego będą mogły dochodzić na drodze sądowej, w tym przed trybunałami międzynarodowymi, powołując się na casus szkocki. Emocje, jakie wywołał w społeczeństwie szkockim Brexit, mogą jednak sprokurować ostry konflikt na tle secesji Szkocji, być może nawet jakąś formę wojny narodowowyzwoleńczej Szkotów.

Ruchy separatystyczne pojawiły się także w krajach Europy Zachodniej, które do niedawna uchodziły za państwa unitarne. Wsparcie dla regionalizmu, jakiego systematycznie dokonuje Unia Europejska oraz różnego rodzaju ruchy regionalne powodują, że w wielu krajach następuje powrót do lokalnych podziałów historycznych i kultur lokalnych. Często tego typu nawiązania wynikają z niechęci do władz centralnych państwa, które postrzegane są jako animatorzy transferów pomocowych z regionów bogatszych do biedniejszych, a w konsekwencji powoduje poczucie krzywdy tych pierwszych.

We Francji kwestia sporu pomiędzy władzami centralnymi a regionami ma kilkusetletnią historię, a model państwa unitarnego pojawił się w okresie rewolucji

³⁵ Szerzej: W. Konarski, *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991; B. O'Brien, *IRA*, Warszawa 2001.

³⁶ M. Gąsior, *O co chodzi z referendum w Szkocji? 10 najważniejszych rzeczy o głosowaniu, o którym mówi cała Europa*, „na Temat” 2014, <http://natemat.pl/117225,faq-szkocja-10-pytan-o-referendum-niepodleglosciowe-na-ktore-trzeba-znac-odpowiedzi> (dostęp: 19.10.2016); M. Rozynek, *Szkockie referendum to dopiero początek*, „Krytyka Liberalna” 2014, nr 39, s. 39.

francuskiej, kształtując nowy model zarządu terytorialnego³⁷. Dominacja scentralizowanego systemu administracyjnego trwała do 1982 r., kiedy to przywrócono do życia regiony, a w konsekwencji odrodziły się dawne tradycje regionalne. W niektórych częściach Francji odrodzenie kulturowe przekształciło się w separatystyczne ruchy polityczne lub też istniejącym ruchom nadało nowy impuls. Szczególnie silny separatyzm polityczny pojawił się w Baskonii, Bretanii, północnej Katalonii, Korsyce i Occitanii.

W skład baskijskiego ruchu narodowego, prócz skrzydła politycznego, wchodzi organizacje o charakterze zbrojnym. Największa i najbardziej znana to działająca w Hiszpanii i Francji – Baskonia i Wolność (*Euskadi Ta Askatasuna* – ETA) oraz lokalna organizacja terrorystyczna *Irrintzi* (Krzyk). Organizacje te działają z różną aktywnością, acz nieustannie stwarzają zagrożenie dla instytucji państwowych i społeczności lokalnej (*The Terrorist Organization Profiles*). Warto zaznaczyć, że w kwietniu 2017 r. francuska ETA przekazała siłom bezpieczeństwa magazyny broni, a tym samym czasowo odżegnała się od wszelkich form walki zbrojnej o niepodległość³⁸. Nie jest to jednak pierwsza próba zakończenia wojny o niepodległość Baskonii, ruch narodowowyzwoleńczy zwykle po pewnym czasie ożywał atakami terrorystycznymi.

Podobny charakter ma kataloński ruch narodowy, który dąży do ustanowienia niepodległej Katalonii leżącej na pograniczu Francji i Hiszpanii. Działające na terenie Francji organizacje deklarują osiągnięcie swoich celów drogą pokojową, jednak zespolenie Katalonii wymagałoby dezintegracji terytorialnej zarówno Francji, jak i Hiszpanii. Dzisiaj wydaje się to nieprawdopodobne, przy braku akceptacji dla takich zmian władz centralnych w Madrycie i Paryżu. Niepodległość jest na sztywnych zdecydowanej większości katalońskich partii politycznych, które różnią się głównie radykalizmem haseł, acz wszystkie deklarują pokojowe i demokratyczne instrumenty prowadzące do wolności. W 2014 r. przeprowadzono w regionie zwyczajnie referendum niepodległościowe, którego jednak władze centralne nie uznały³⁹.

³⁷ K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002, s. 719-720.

³⁸ *ETA składa broń. Rebelianci mają dziś przekazać informacje o lokalizacjach magazynów*, „Gazeta Wyborcza” 8 kwietnia 2017.

³⁹ J.-S. Mora, *Katalonia na drodze do niepodległości*, „La Monde Diplomatique” 2013, nr 10; *Referendum w Katalonii*, 2014, <http://swiat.newsweek.pl/referendum-w-katalonii-wyniki-glosowania-newsweek-pl,artykuly,351523,1.html> (dostęp: 11.10.2016); Najważniejsze organizacje katalońskie we Francji to: Republikańska Lewica Katalonii (*Esquerra Republicana de Catalunya*), Jedność Katalońska (*Catalan Unity*) oraz Demokratyczne Zjednoczenie Katalonii (*Convergència Democràtica de Catalunya*). Na obszarze Katalonii leżącej w granicach Hiszpanii działają: *Convergència Democràtica de Catalunya* – Demokratyczny Związek Katalonii, *Esquerra Republicana de Catalunya* – Republikańska Lewica Katalonii, *Initiative for Catalonia Greens-United and Alternative Left* – Inicjatywa Zielonych dla Katalonii – Alternatywna Zjednoczona Lewica, *Candidatura d'Unitat Popular* – Radykalna Niepodległościowa Lewica, *Solidaritat Catalana per la Independència* –

Bretończycy nawiązują do celtyckich korzeni kulturowych, a głównym celem działalności ich partii politycznych jest ustanowienie niepodległego państwa lub szerokiej autonomii narodowej i gospodarczej. Główne partie polityczne prezentują różną skalę radykalizmu od Partii Bretońskiej (*Strollad Breizh*) akceptującej perspektywę tylko autonomii regionu, poprzez bardziej radykalną Partię Bretończyków (*Adsav*), po radykalną, mającą dobre kontakty z organizacjami terrorystycznymi, w tym z nieistniejącymi już Bretońską Armią Rewolucyjną (*Armée Révolutionnaire Bretonne*) i Frontem Wyzwolenia Bretonii (*Talbenn Dieubiñ Breizh*)⁴⁰.

Na czele separatyzmu korsykańskiego stoi partia Wolna Korsyka (*Corsica Libera*), która dąży do niepodległości wyspy, a tym samym odłączenia się od Francji. Partia formalnie odżegnuje się od działań pozaprawnych, acz nigdy nie potępiła walki Narodowego Frontu na rzecz Wyzwolenia Korsyki (*Fronte di Liberazione Naziunale Corsu*), organizacji, która posługuje się metodami terroru w osiągnięciu celów politycznych⁴¹.

W południowej Francji pod koniec lat 50. XX w. zaczął się kształtować separatyzm polityczny w środowiskach posługujących się językiem oksytańskim (zwanym także prowansalskim)⁴². W 1959 r. powstała Narodowa Partia Oksytanii (*Partit de la Nacion Occitana*), głosząca konieczność powstania Federalnej Republiki Okwitania (*République Fédérale Occitane*) w ramach Unii Europejskiej i systemu Narodów Zjednoczonych. Partia wychodzi z założenia, że będzie to proces powolny i prowadzony oddolnie bez użycia siły⁴³.

Ruchy separatystyczne we Francji zasadniczo nie zagrażają dzisiaj jedności państwa, acz w dłuższej perspektywie, zwłaszcza przy pogłębiających się różnicach zamożności regionów i promowania odmienności regionalnych i lokalnych, kwestia atomizacji państwa francuskiego może stać się istotnym problemem jego polityki wewnętrznej.

Solidarna Katalonia dla Niepodległości i inne. Zdecydowanie separatystyczny charakter ma organizacja społeczna *Assemblea Nacional Catalana* – Katalońskie Zgromadzenie Narodowe. S. Sadowski, *Separatyzm narodowy w Europie...*, s. 441, 443-444.

⁴⁰ N. Dołowy-Rybińska, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie. Bretończycy, Łużycanie, Kaszubi*, Warszawa 2010, s. 104-110.

⁴¹ M. Moloney, *Corsica: Europe's hidden independence struggle*, "Iris – The Republican Magazine" 2012, Issue Number 26.

⁴² Przestrzeń ta obejmuje francuskie regiony, takie jak: Prowansja, Drôme – Vivarais, Owernia, Limousin, Akwitania, Gaskonia, Langwedocja. Włochy, włoski Valadas Occitanas i hiszpański Val d'Aran oraz Księstwo Monako. Przez wieki rejon ten traktowany był jako obszar językowy, później zaczęła kształtować się jego odmienność kulturowa i w końcu polityczna. Szerzej: P. Lavelle, *L'Occitanie, histoire politique et culturelle*, Puylaurens 2004.

⁴³ *Nouveau programme PNO adopté au Conseil National de Sète 10 mai 2009*, <http://www.p-no.org/ProgrammeConseilNationalSete8910mai2009.htm> (dostęp: 15.10.2014).

Nieco inaczej rzecz ma się w Belgii, gdzie separatyzmy narodów dwóch głównych nacji Flamandów i Walonów są tak silne, że zagrażają istnieniu państwa. Królestwo Belgii powstało w 1830 r. w wyniku secesji z Królestwa Niderlandów, a zasadniczymi jej przesłankami był głęboki konflikt religijny pomiędzy południowymi, katolickimi a północnymi, protestanckimi Niderlandami; kształtowanie się różnych modeli gospodarczych oraz poczucie dyskryminacji dominujące wśród Belgów. W istocie rzeczy o powstaniu Belgii zadecydowały czynniki negatywne polegające na zespoleniu Flamandów i Walonów przeciwko Holendrom⁴⁴. Gdy w drugiej połowie XX w. czynniki zespalające przestały odgrywać istotną rolę, dwie tworzące naród belgijski nacje zaczęły się oddalać, co w wymiarze politycznym zaowocowało powstaniem ruchów separatystycznych.

Podział etniczny Belgii ma także wyraźne odzwierciedlenie w partiach politycznych, które promują różne sposoby organizacji życia społeczno-politycznego kraju. Postulaty podziału Belgii i inkorporacji do państw sąsiadujących zgłaszają zasadniczo niewielkie walońskie partie polityczne. Społeczność flandryjska swoje ambicje separatystyczne realizuje poprzez partie polityczne działające w stołecznym regionie Brukseli oraz regionie Etnicznym Flamandów. Największa i najważniejsza partia Flamandów, Związek Konserwatywno-Narodowy (*Nieuw-Vlaamse Alliantie*), zrezygnowała ze skrajnie separatystycznych haseł, koncentrując się na idei przekształcenia Belgii w luźną konfederację. Ta forma ustrojowa miałaby zapewnić Belgii przetrwanie jako całości, a jednocześnie umocnić suwerenny, swobodny rozwój obu społeczności kraju⁴⁵. Poza partiami politycznymi potężny wpływ na flandryjski separatyzm ma organizacja społeczna o nazwie Flamandzki Związek Ludowy (*Vlaamse Volksbeweging*), uważany za *think tank* ruchu separatystycznego. Ruch ten od 1991 r. koncentruje się na wypracowaniu pokojowego sposobu na rzecz separacji z Belgią i ustanowieniu niepodległego państwa flamandzkiego.

Należy podkreślić, że separatyzm narodów Belgii ma charakter pokojowy i nie wydaje się, żeby przekształcił się w ruch zbrojny, tym bardziej, że coraz groźniejsze dla wszystkich nacji tego kraju stają się mniejszości islamskie, agresywnie poszerzające swoją pozycję, zwłaszcza w dużych miastach.

Bardzo dynamicznie rozwijają się w ostatnich latach ruchy separatystyczne w Hiszpanii i Włoszech. Państwa te mimo aktywnych działań w XX w. na rzecz ukształtowania silnej państwowości unitarnej nie zdołały zlikwidować ruchów atomizujących i u schyłku XX w. podjęły działania na rzecz zbudowania nowej formuły ustrojowej państwa, dającej szeroką autonomię społecznościom regionalnym i narodowym (etnicznym). Mimo głębokiej autonomizacji w krajach tych tendencje separatystyczne jednak pogłębiają się.

⁴⁴ L. Bazylow, *Historia powszechna 1789-1918*, Warszawa 1986, s. 221-223.

⁴⁵ *Confederalisme*, <http://www.n-va.be/standpunten/confederalisme> (dostęp: 27.10.2016).

W Hiszpanii spośród siedemnastu autonomicznych regionów w ośmiu występują silne tendencje separatystyczne, w tym w niektórych wspierane działaniami militarnymi. Najbardziej znanym jest separatyzm baskijski, w którym wyróżnia się dwa nurty – polityczny i militarny. Wśród partii politycznych: *Partido Nacionalista Vasco*, *Bildu*, *Amaiur*, *Aralar*, *Basque Nationalist Action* opowiadają się za suwerennością, lecz w wymiarze głębokiej autonomii. Najważniejszą organizacją zbrojną Basków jest wspomniana już ETA, która działania terrorystyczne prowadzi z różnym nasileniem od kilkudziesięciu lat⁴⁶.

Silny separatyzm odnajdujemy także na Wyspach Kanaryjskich, gdzie miejscowa ludność – Kanarowie – dążą do poszerzenia swojej niezależności od władz w Madrycie poprzez autonomizację lub separację. Separatyzm kanaryjski dąży bądź do ustanowienia niepodległych Wysp Kanaryjskich lub utworzenia wspólnego państwa z Saharą Zachodnią albo uczestnictwa w szerszym projekcie Tamazgha⁴⁷.

Znaczącą rolę w układzie politycznym Hiszpanii odgrywa także secesjonizm andaluzyjski, który powstał na bazie poczucia odmienności Andaluzyjczyków odwołujących się do innych korzeni etnicznych, kulturowych i historycznych niż pozostała część Hiszpanii i Hiszpanów. Istotnym czynnikiem wyróżniającym Andaluzję są silne związki z tradycją arabską i islamską. Kraina ta, podobnie jak inne regiony Hiszpanii cieszy się znaczącą autonomią i dzisiaj, poza partiami marginalnymi, główne siły polityczne regionu nie głoszą haseł niepodległościowych, domagając się jedynie pogłębienia autonomii⁴⁸.

Tradycji separatyzmu aragońskiego należy poszukiwać głównie w historycznej tradycji państwowości regionu, a zwłaszcza w odwołaniach do Królestwa Aragonii oraz Państwa Aragońskiego w okresie wojny domowej, które to tradycje definiują odmiennosc Aragończyków. Królestwo Aragonii stanowiło jeden z fundamentów zjednoczenia Półwyspu Pirenejskiego jako Królestwa Hiszpanii⁴⁹. W wymiarze politycznym kwestie odrębności narodowej Aragonii postrzegane są poprzez pryzmat poszerzenia autonomii oraz separatyzmu, który reprezentowany jest przez: Państwo Aragońskie (*Estau Aragonés*) oraz *Puyalón de Cuchas*. Celem ruchów separatystycznych jest ustanowienie niepodległego państwa Aragonia. Ugrupowania separatystyczne mają charakter niepodległościowy i socjalistyczny, wiążąc ideę sprawiedliwości społecznej z niepodległym państwem. Podobny cha-

⁴⁶ Szerzej: E. Martinez-Herrera, *National Extremism and Outcomes of State Policies in the Basque Country, 1979-2001*, "The International Journal on Multicultural Studies" 2002, vol. 4, no. 1, s. 1-22.

⁴⁷ Szerzej: A. Amasik, *El árbol de la nación Canaria*, 3a ed., Las Palmas 2010, s. 7-107.

⁴⁸ M. Esa, J. Zamostny, *Islam and Andalusian Nationalism. Historical Interpretations for Independence*, "Seminar: The Arab World" 2007, http://www2.mcdaniel.edu/german/islamineurope/Islam_and_Andalusian_Nationalism_Zamostny.pdf (dostęp: 20.10.2015).

⁴⁹ T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, wyd. VII, Warszawa 1994, s. 375-377.

rakter nosi separatyzm asturiański, wyrosły na gruncie odwołań do historii i ściśle związany z ruchem socjalistycznym. W Asturii ruchy te mają jednak znaczenie marginalne⁵⁰.

Nieco odmienny charakter noszą ruchy separatystyczne w Galicji i regionie Olivenza, które odwołując się do portugalskich korzeni dążą do inkorporacji do Portugalii lub do pełnej niepodległości. Większość narodowych partii Galicjan dąży do niepodległości, ideowo partie te mieszczą się w obszarze ugrupowań centrowych i lewicowych, aż po lewackie. Warto podkreślić, że w Galicji, w przeszłości, z różną intensywnością działała także terrorystyczna organizacja o nazwie Ruch Oporu Galicji (*Resistência Galega*)⁵¹. W Regionie Olivenza (*Olivença*) występują silne tendencje do oderwania się od Hiszpanii i przyłączenia do Portugalii. Skrajnym przejawem tego ruchu jest organizacja terrorystyczna Przyjaciele Olivenzy⁵².

Hiszpania jest więc krajem o niezwykle rozbudzonych ambicjach niepodległościowych niemal we wszystkich regionach, należy jednak zaznaczyć, że wielość organizacji separatystycznych nie przenosi się na siłę tych ruchów. Mimo prób atomizacji państwa przez separatyzmy Hiszpania pozostaje nadal silnym państwem unitarnym.

We Włoszech najsilniejsze separatyzmy występują wśród mniejszości narodowych lub grup etnicznych nieuwzględniających się za Włochów.

Silne tendencje separatystyczne występują wśród niemieckojęzycznych mieszkańców Tyrolu Południowego, a ostatecznym celem secesji miałyby być powstanie Wolnego Państwa Tyrolu Południowego lub inkorporacja do Austrii. Po uzyskaniu w przeszłości szerokiej autonomii tendencje separatystyczne osłabły, acz partie secesjonistyczne uważają, że Tyrol Południowy jest ekonomicznie wyzyskiwany przez Włochy i to jest dzisiaj głównym motorem dążeń do pogłębienia autonomii lub wręcz oderwania się od Włoch. Za secesją opowiadają się: Obywatelska Unia Tyrolu Południowego (*Bürger Union für Südtirol*), Wolność (*Die Freiheitlichen*) oraz Wolność Tyrolu Południowego (*Süd-Tiroler Freiheit*). Secesjonizm tyrolski miał również swój militarny wymiar, a ataki terrorystyczne przeprowadzali bojownicy Komitetu Wyzwolenia Tyrolu Południowego (*Befreiungsausschuß Südtirol*)⁵³.

Mimo posiadania szerokiej autonomii silne tendencje separatystyczne występują na Sardynii, których celem jest ustanowienie Republiki Sardynii lub Socjalis-

⁵⁰ P. San Martín, *Is Nationalism an Ideology? A critical exploration from the Asturian case*, „Dis-sidences. Hispanic Journal of Theory and Criticism” 2008, nr 4-5, s. 4-27.

⁵¹ Szerzej: R. Polo, *O triunfo do galeguismo. Opinión pública, partidos políticos e comportamento electoral na transición autonómica*, Vigo 2009, s. 381.

⁵² Tamże.

⁵³ J. Gatterer, *Randfiguren. Südtirols Landtagsabgeordnete der gesamtstaatlichen Parteien von 1948-2013*, [w:] *Politika 14. Jahrbuch für Politik*, G. Pallaver (red.), Bozen 2014, s. 391-414.

tycznej Republiki Sardynii. Do głównych politycznych ugrupowań sardyńskiego separatyzmu należy zaliczyć takie organizacje, jak: Naród Sardyński (*Sardigna Nazione*), Partia Sardyńska (*Partidu Sardu*), Niepodległa Republika Sardynii (*Indipendèntzia Repùbrica de Sardigna*), Czerwoni Maurowie (*Rossomori*), Projekt Republiki Sardynii (*Progetu Repùblica de Sardigna*) i inne. W przeszłości na Sardynii działały organizacje o charakterze zbrojnym, takie jak: Narodowy Front Wyzwolenia Sardynii (*Fronte Nazionale de Liberazione de sa Sardigna*), *Barbagia Rossa*, Narodowy Ruch Sardynii (*Movimentu Nazionalista Sardu*), Rewolucyjny Ruch Niepodległościowy (*Movimento Indipendentista Rivoluzionario*), które jednak zaniechały działalności⁵⁴.

Silny ruch separatystyczny rozwija się także w regionie Wenecji, wyrosły na historycznej tradycji niepodległości Republiki Wenecjańskiej. Separatyści uważają, że Wenecjanie nie są Włochami i w konsekwencji winni mieć prawo do niepodległości. Ruch Venety prezentowany jest przez wiele partii politycznych, z których najważniejsze to: Liga Wenecka (*Liga Veneta*), *Liga Veneta Repubblica*, Państwo Weneckie (*Veneto Stato*), Wenecka Niepodległość (*Indipendenza Veneta*), Partia Niepodległości Wenecji (*Partito per il Veneto Indipendente*) i inne. W przeprowadzonym w maju 2014 r. referendum w sprawie niepodległości regionu, za opowiedziało się 89% głosujących. Referendum nie zostało uznane przez władze rzymskie⁵⁵.

Podsumowanie

W Europie można by wskazać jeszcze wiele ruchów narodowościowych i etnicznych, które mają ambicje do posiadania autonomii lub niepodległości. Tendencje te w ostatnich latach nasilają się praktycznie na całym kontynencie. Jednakże sposoby urzeczywistnienia niepodległościowych pragnień realizowane są w różny sposób. W krajach Unii Europejskiej są to zwykle ruchy polityczne, które dążą do osiągnięcia swoich celów instrumentami politycznymi, wykorzystując istniejące instrumenty prawne. W Europie Wschodniej i na Bałkanach w dalszym ciągu dominują siłowe metody osiągania niepodległości, a ich efektywność wiąże się zwykle z uzyskaniem poparcia zewnętrznego mocarstwa.

Wydaje się, że separatyzmy będą się potęgowały, acz swoje cele ruchy te będą realizowały metodami polityczno-prawnymi. W warunkach integracji europejskiej suwerenność państwowa będzie miała coraz bardziej umowny charakter, a uzyskanie niepodległości będzie bardziej wyrazem realizacji marzeń z obszaru psy-

⁵⁴ Szerzej: A. Bomboi, *L'indipendentismo sardo. Le ragioni, la storia, i protagonisti*, Cagliari 2014.

⁵⁵ *Włochy: referendum ws. „niepodległości” Wenecji Euganejskiej*, 2014, <http://wiadomosci.onet.pl/wlochy-referendum-ws-niepodleglosci-wenecji-euganejskiej/h23b4> (dostęp: 12.11.2014).

chologii społecznej, niż rzeczywistego oderwania się od istniejących związków gospodarczych, kulturowych czy komunikacyjnych.

Pojawia się jednak pytanie, czy w warunkach możliwej dezintegracji Unii Europejskiej tendencje separatystyczne nie będą się potęgowały, a w skrajnych wypadkach nie przekształcą się w walki zbrojne?

Bibliografia

- Amasik A., *El árbol de la nación Canaria*, 3a ed., Las Palmas 2010.
- Anderson B. R., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997.
- Bartuzi W., Pełczyńska-Nałęcz K., Strachota K., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport Specjalny” Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 09.07.2008.
- Bazyłow L., *Historia powszechna 1789-1918*, Warszawa 1986.
- Bombai A., *L'indipendentismo sardo. Le ragioni, la storia, i protagonisti*, Cagliari 2014.
- Bormanshinov A., *The Kalmyks: Their Ethnic, Historical, Religious, and Cultural Background*, Kalmyk American Cultural Association, Occasional Papers Number One, 1990.
- Chlebowczyk J., *O prawie do bytu małych i młodych narodów*, Warszawa-Kraków 1983.
- CIA *The World Factbook 2015*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> (dostęp: 10.10.2016).
- Confederalisme*, <http://www.n-va.be/standpunten/confederalisme> (dostęp: 27.10.2016).
- Czachor R., *Elity polityczne Osetii Południowej wobec idei niepodległości*. „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 1 (6).
- Dudzińska K., *(Nie)rozwiązany problem mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 30 (895).
- Davies N., *Wyspy. Historia*, Kraków 2012.
- Długosz Z., 1998. *Ludność*, [w:] *Encyklopedia geograficzna świata*, t. V: *Europa*, A. Jellonek (red.), Kraków 1998.
- Dołowy-Rybińska N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie. Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2010.
- Ершов Ю. Г., *Этнический фактор и проблемы российского федерализма*, „Политэк” 2013, <http://www.politex.info/content/view/229/30/> (dostęp: 20.12.2016).
- Esa M., Zamostny J., *Islam and Andalusian Nationalism. Historical Interpretations for Independence*, “Seminar: The Arab World” 2007, http://www2.mcdaniel.edu/german/islamineurope/Islam_and_Andalusian_Nationalism_Zamostny.pdf (dostęp: 20.10.2015).
- ETA składa broń. Rebelianci mają dziś przekazać informacje o lokalizacjach magazynów*, „Gazeta Wyborcza” 8 kwietnia 2017.
- Farrell J. P., *God, History, & Dialectic: The Theological Foundations of the Two Europes and Their Cultural Consequences*. Electronic, 2008, <http://dialectic.wordpress.com/ghd/> (dostęp: 20.10.2016).
- Gatterer J., *Randfiguren. Südtirols Landtagsabgeordnete der gesamtstaatlichen Parteien von 1948-2013*, [w:] *Politika 14. Jahrbuch für Politik*, G. Pallaver (red.), Bozen 2014.

- Gąsior M., *O co chodzi z referendum w Szkocji? 10 najważniejszych rzeczy o głosowaniu, o którym mówi cała Europa*, „na Temat” 2014, <http://natemat.pl/117225,faq-szkocja-10-pytan-o-referendum-niepodleglosciowe-na-ktore-trzeba-znac-odpowiedzi> (dostęp: 19.10.2016).
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991.
- Gibas-Krzak D., *Separatyzm w Serbii, Albanii i Moldawii*, [w:] *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, K. M. Książkowski (red.), Warszawa 2009.
- Giebień H., *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi zrzeszonej w Związku Polaków na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012.
- Götz K., *Mniejszość duńska w RFN. Model Schlezwik przykładem dobrego współżycia*, 2006, <http://www.psz.pl/tekst-3484/Katarzyna-Gotz-Mniejszosza-dunska-w-RFN-%1EModel-Schlezwik%1D-przykladem-dobrego-wspolzycia> (dostęp: 19.10.2016).
- Górski K., *Rumunia: Ekstremiści za sterylizacją romskich kobiet i przeciwko nauczaniu o Holocauście*, „Balkanistyka.org”, <http://balkanistyka.org/rumunia-ekstremisci-za-sterylizacja-romskich-kobiet-i-przeciwko-nauczaniu-o-holocauscie/> (dostęp: 20.10.2016).
- Guseynov R. A., *Ethnic situation in the Caucasus*, <http://sam.gov.tr/ethnic-situation-in-the-caucasus/> (dostęp: 11.11.2016).
- Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993.
- History of the German-speaking Community*, 2014, http://www.dglive.be/en/desktopdefault.aspx/tabid-1397//2268_read-27185/ (dostęp: 19.10.2016).
- Иванов В. П., Николаев В. В., Димитриев В. Д., *Чуваши: этническая история и традиционная культура*, http://gov.cap.ru/hierarchy_cap.asp?page=/86/3743/1046 (dostęp: 11.11.2016).
- Jerzak T., *Europejskie spory i konflikty*, cz. 2, 2005, <http://www.psz.pl/tekst-1471/Tadeusz-Jerzak-Europejskie-spory-i-konflikty-cz-2> (dostęp: 19.10.2016).
- Kamińska K., Gaca A., *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002.
- Konarski W., *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991.
- Kopyś T., *Położenie mniejszości węgierskiej w Wojwodinie w drugiej połowie XX wieku*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, P. Czubik (red.), Kraków 2008.
- Lavelle P., *L'Occitanie, histoire politique et culturelle*, Puylaurens 2004.
- Likmeta B., *Poll Reveals Support for "Greater Albania"*, „BalkanInsight”, <http://www.balkaninsight.com/en/article/survey-greater-albania-remains-popular> (dostęp: 1.11.2016).
- Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, wyd. VII, Warszawa 1994.
- Markiewicz T., *Ewolucja systemu politycznego Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, P. Czubik (red.), Kraków 2008.
- Martinez-Herrera E., *National Extremism and Outcomes of State Policies in the Basque Country, 1979-2001*, „The International Journal on Multicultural Studies” 2002, vol. 4, no. 1.
- Moloney M., *Corsica: Europe's hidden independence struggle*, „Iris – The Republican Magazine” 2012, Issue Number 26.
- Montero Díaz S., *Los separatismos*, Valencia 1931.

- Mora J.-S., *Katalonia na drodze do niepodległości*, „La Monde Diplomatique” 2013, nr 10.
- Nouveau programme PNO adopté au Conseil National de Sète 10 mai 2009*, <http://www.p-n-o.org/ProgrammeConseilNationalSete8910mai2009.htm> (dostęp: 15.10.2014).
- O'Brien B., *IRA*, Warszawa 2001.
- Participating States OSCE*, <http://www.osce.org/states> (dostęp: 20.10.2016).
- Peoples J., Bailey G., *Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology*, wyd. IX, 2010.
- Pietrzak L., Wołłejko M., *Kwestia jedności Ukrainy w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego*, ekspertyza dla Biura Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa, 2010.
- Polo R., *O triunfo do galeguismo. Opinión pública, partidos políticos e comportamiento electoral na transición autonómica*, Vigo 2009.
- Pomian K., *Europa i jej narody*, Warszawa 1990.
- Referendum w Katalonii*, 2014, <http://swiat.newsweek.pl/referendum-w-katalonii-wyniki-glosowania-newsweek-pl,artykuly,351523,1.html> (dostęp: 11.10.2016).
- Rozynek M., *Szkockie referendum to dopiero początek*, „Krytyka Liberalna” 2014, nr 39.
- Руденко С. И., *Башкиры: Историко-этнографические очерки*, Уфа 2006.
- Rybicki W., *Europa*, „Arktyka. Serwis o Małych Ludach Północy” 2011, <http://www.arktyka.org/regiony/europa/> (20.10.2016).
- Sadowski S., *Separatyzm narodowy w Europie przełomu XX i XXI wieku*, [w:] *Spoleczne oblicza Europy XXI wieku*, B. Koszel, D. Mierzejewski, Z. Popławski (red.), Piła 2015.
- San Martín P., *Is Nationalism an Ideology? A critical exploration from the Asturian case*, „Dissidences. Hispanic Journal of Theory and Criticism” 2008, nr 4-5.
- Sobczyński M., *Zmiany polityczne, terytorialne i spory graniczne w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 r.*, [w:] *Studia nad geopolityką w XX w.*, P. Eberhardt (red.), Warszawa 2013.
- Tazbir J., *Reformacja – kontrreformacja – tolerancja*, Wrocław 1996.
- Tekir O., *The Current and Potential Ethnic Conflicts in the North Caucasus*, „Journal of Caucasian Studies”, vol. 2, no. 3.
- Text of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Reports*, <http://www.coe.int/en/web/minorities/text-of-the-convention> (dostęp: 10.11.2016).
- Waldenberg M., *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2000.
- Włochy: referendum ws. „niepodległości” Wenecji Euganejskiej*, 2014, <http://wiadomosci.onet.pl/wlochy-referendum-ws-niepodleglosci-wenecji-euganejskiej/h23b4> (dostęp: 12.11.2014).
- Wołłejko M., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 1.
- Замятин К., Пасанен А., Саарикиви Я., *Как и зачем сохранять языки народов России?*, Хельсинки 2012.
- Żmigrodzki M., *Status prawny mniejszości narodowych w Bułgarii*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio K, Politologia 1999, vol. 6.

Abstract

**NATIONAL AND ETHNIC SEPARATISMS IN EUROPE
IN THE CONTEXT OF THE MIGRATION WAVE OF THE BEGINNING
OF THE 21ST CENTURY**

The issue of European security at the beginning of the 21st century in the media space has been dominated by two major issues: the huge wave of migration triggered by civil wars, poverty and religious conflict in many African and Asian countries and the destabilization of Eastern Europe, the peak of which has been the Ukrainian. As a result, other security threats in Europe have ceased to be analyzed and consequently neglected. However, it is worth asking whether indeed there has been a collapse of political conflicts between political, religious or ethnic entities in the European space that have long been present in the European space? Separatism, understood as the pursuit of the nation (ethnic group) for independence and the establishment of a sovereign state, is experiencing a resurgence in Europe at the turn of the century. Primarily nations without states are the source of separatism which seek to statehood and national minorities who want to incorporate into their national state. Separatist movements in Western Europe pursue their goals through political and legal. Instrument separation is becoming more and more a referendum for independence. Eastern Europe and the Balkans armed secession is performed frequently. Russian separatism is the most dramatic consequences and led to five armed conflict and destabilization in almost all neighboring countries in the period 1991-2014. At the same time some peoples living in Russia seek to secede and establish their own state, which is controlled by the Russian Federation's most brutal methods. Separatism in the Balkans, including Croats, Bosnians, Albanians and Serbs have equally dramatic effects. Separatism as pretends to be intensified in Europe, although its objectives will be pursued separatist movements and political methods – legal.

Key words: Europe, movements for independence, national and ethnic minorities, nationalism, separatism, turn of the century